

música

Breu història de les Caramelles de Riudoms

Betlem Salomó Molons

L'origen de les Caramelles es remunta al segle XVI quan una colla d'homes –els anomenats caramellaires– recorrien els diferents masos dels voltants de la vila per anunciar l'esdeveniment evangèlic de la resurrecció de Jesucrist. El que feien era, al llarg de tota una nit, intercanviar la bona notícia per obsequis diversos, bàsicament aliments casolans a l'abast de les famílies pageses, com ous de corral, botifarres i tot tipus de viandes. Era aquest dia, doncs,

que assenyalava la fi de la Quaresma, quan sortien els caramellaires.

El present article –redactat sense voluntat de precisió històrica sinó amb afany divulgatiu a partir de fonts orals– se centra només en la història més recent d'aquesta agrupació musical, la del segle XX. El testimoni de Josep Maria Cruset Bages (Riudoms, 1948) i de Josep Maria Bonet Ortiz (Riudoms, 1952), caramellaires actualment en actiu, així com les converses que un dia vaig tenir al respecte amb la meua àvia Maria Gallisà Pagès (Riudoms, 1914 – 2010), m'han ajudat a reconstruir la cronologia dels fets. Als tres, el meu agraïment.

El primer terç de segle

En aquell temps, a la vila de Riudoms hi havia diferents cafès i, com era habitual, cadascun representava una determinada ideologia política, de manera que les persones que els freqüentaven tenien un estatus social i cultural que corresponia amb la ideologia de cada cafè. El Cafè de ca l'Eloi, situat al carrer del Beat i que aproximadament a partir de l'any 1914 es va dir Ateneu tradicionalista, pertanyia al bàndol carlista, i al Cafè de cal Gallisà, ubicat a la Muralla de la Font Nova, hi

Imatge de les Caramelles de Riudoms cap a la dècada dels anys deu del segle XX. Fotografia presa a les escales que porten a l'ermita de Sant Antoni de Riudoms.

es Caramelles

anaven els burgesos. Com que tenien ideologies afins ens consta que els dos moltes vegades s'ajuntaven per celebrar plegats algunes festes, ja que el primer no disposava de sala de ball i en canvi el segon, sí. D'altra banda, hi havia el Centre republicà, també anomenat cafè republicà o cal Gorrots, entitat progressista i republicana formada, en gran mesura, per població pagesa. Enmig d'aquests dos bàndols tan oposats hi havia el cafè Centro riudomense, dels anomenats neutrals.

Tots aquests cafès tenien un grup de nois joves que formaven un cor, i que només en poquíssimes ocasions hi deixaven participar noies. El cor de ca l'Eloi es deia La Riudomense i va ser fundat i dirigit per Pau Bertran Bertran (Riudoms, 1873-1926), conegut popularment amb el renom de Pau Flaüt i que, provinent del Centro riudomense, passà a aquest altre cafè a conseqüència d'una escissió carlista. Al Cafè de cal Gallissà es creà un orfeó on hi cantaven molts vilatans, fundat i dirigit per Anton Guinjoan Serra, de ca l'Arcís. Per la seva banda, al cafè dels neutrals s'hi va formar la Secció Coral del Centro Riudomense i anys més tard l'Orfeó primitivo. I el cafè republicà tot i que també tenia cor no en

podem precisar el nom. A més, a causa de la carència de mitjans sembla que tan sols feien actuacions esporàdiques i una mica improvisades.

Els joves d'aquests cors, quasi sempre nois, com ja hem apuntat, uns dies abans de celebrar les caramelles passaven per

«Cada Dissabte de Glòria, en finalitzar la vetlla pasqual a l'església, a mitjanit, els grups de les caramelles dels diferents cafès –ja hem indicat que alguns s'ajuntaven– iniciaven l'acte musical»

les cases de la vila a preguntar a la gent si volien participar en l'acte musical, que consistia a oferir cants a les noies solteres de la casa –també anomenades donzelles. La família que decidia rebre l'acte preparava, depenent de l'estat

econòmic en què es trobés, uns centímetres com a recompensa.

El Dissabte de Glòria, també anomenat dia de la resurrecció, segons la religió catòlica és el dia en què Jesús ressuscità per la qual cosa els fidelshans d'estar contents i l'han de festejar amb joia. En aquest sentit, les caramelles eren un acte preparat especialment per a aquest dia i que se celebraven massivament en relació amb el fet cristià. Cada Dissabte de Glòria, doncs, en finalitzar la vetlla pasqual a l'església, a mitjanit, els grups de les caramelles dels diferents cafès – ja hem indicat que alguns s'ajuntaven– iniciaven l'acte musical. Tots anaven vestits de catalans: amb barretina de diferents colors, faixa, mocador, camisa i espadenyes o llongues. D'entre els integrants del grup n'hi havia dos que tenien una altra funció a més de la de cantar: l'un era l'encarregat de portar un pal llarg amb una cistella ben guarnida a la punta per omplir-la amb els donatius de les famílies visitades i l'altre anava il·luminant el camí amb un fanal. Lògicament cada grup tenia el seu director que, a més de triar el repertori per a l'actuació, donava el to, l'entrada i feia el seguiment ritmicomelòdic de les peces.

Imatge de les Caramelles de Riudoms presa l'any 1972. El grup està constituït per homes nascuts el 1952.

Els primers llocs on les caramelles anaven a cantar eren a l'abadia –la casa del senyor rector– i la casa de la vila, sempre en presència del batlle. Després continuaven el recorregut per la vila i anaven parant casa per casa de les famílies que havien decidit participar-hi. La família obria de bat a bat un dels grans finestrals de la casa i hi guaitaven totes les noies joves d'aquella llar amb els seus familiars que també vivien a la casa. Les caramelles es posaven en semicercle davant de l'obertura, el director es col·locava en una punta del cor i iniciaven els cants. En acabar l'actuació, l'encarregat de la cistella aixecava el bastó fins a arribar a les mans de les noies perquè hi tiressin els diners que la família havia preparat.

Quan les caramelles acabaven el recorregut, ja quasi de matinada perquè semblava que la nit no tingués fi, recollien els diners i els guardaven. Passada la Pasqua es reunien tots i anaven en un mas per fer una petita celebració a l'entorn d'un bon àpat. En funció dels diners aconseguits compraven aliments a cadascun dels gremis de què disposava el poble (forners, xarcuters...) i llogaven cuineres per preparar-los la menjada col·lectiva. I així va ser com aquest acte va

esdevenir una tradició que es va establir i consolidar, i que va tenir lloc any rere any sense gairebé cap modificació fins a l'esclat de la Guerra civil espanyola.

L'esclat de la guerra i la represa a partir de 1947

L'any 1936 esclatà la Guerra civil espanyola. Com és sabut, aquest esdeveniment històric portà llargues i dures conseqüències a tots els nivells: social, polític, econòmic... i fins i tot en

«A Riudoms fou Enric Simeon Fontboté de cal Saliner qui fundà i dirigí aquelles joves i renovades caramelles»

el cas de Catalunya va desembocar en la prohibició de la llengua catalana així com qualsevol manifestació cultural del poble català. Malgrat l'acabament del conflicte el 1939 molts actes populars van quedar prohibits durant la primera postguerra i fins i tot alguns van arribar a desaparèixer. En aquest context, les caramelles també van quedar submergides en el silenci fins que a partir

de l'any 1947, aproximadament, per fi van poder sortir del seu amagatall.

El ressorgiment de les caramelles, però, no va ser fàcil. Els cafès havien decaïgut durant la guerra i ja no disposaven de cors perquè el jovent era escàs. Vet aquí, però, que un fet que no té res a veure amb la música va ser decisiu per reprendre les caramelles: el servei militar. El servei militar obligatori havia estat establert el 1912 pel govern Canalejas en eliminar el sistema de sorteig i redempció pecuniària, i durà fins que el govern d'Aznar el suprimí (1996). Aquest període de vida militar era conegut com «fer la mili», en períodes que podien variar segons on se servís –terra, mar o aire. Així, els nois de la vila que feien vint-i-un anys eren cridats per anar a formar; eren els anomenats quintos, i serien precisament ells els que tornarien a formar el grup cantaire de les caramelles. A Riudoms fou Enric Simeon Fontboté (1903-1993) de cal Saliner qui fundà i dirigí aquelles joves i renovades caramelles. D'aquesta manera es recuperava una tradició d'abans de la guerra: la de ser caramellaire el Dissabte de Glòria. Ara, però, eren els quintos els que anaven a cantar a casa de les noies joves del poble, tal vegada les seves promeses per a les quals aquell esdevenia un acte de comiat abans que els seus estimats partissin a fer el servei militar. Com que corrien temps difícils i els béns eren escassos, les famílies cultivaven al mas tots els aliments que podien per evitar gastar «ni un ral», com diuen els bons catalans. Per això al finalitzar els cants dels caramellaires dins de la cistella les famílies ja no hi tiraven almoines sinó avellanes, fruita, verdura... o sigui, aliments que les famílies conreaven al mas.

Cap a la dècada dels seixanta tot continuava igual, menys l'edat dels quintos que es va avançar un any i

la recaptació de la cistella que, amb la millora general de les economies domèstiques, va tornar a omplir-se de centimets perquè els joves poguessin anar d'excursió o fer un petit viatge. En referència als quintos, val a dir que el concepte de quinto amb el pas del temps ha anat evolucionant i a dia d'avui s'atribueix erròniament als joves que assoleixen la majoria d'edat. Sigui com sigui, el que és clar és que aquest terme ja ha quedat del tot desvinculat amb les caramelles. L'any 1962 es va formar un grup de caramelles de joves al Casal, dirigit per Bonaventura Mestre.

L'empenta de l'Escola Municipal de Música als anys vuitanta

De nou aquí tornem a trobar un parèntesi temporal. No sabem amb exactitud quin va ser l'últim grup caramellaire vinculat al servei militar, però sí que és cert que durant una vintena d'anys les caramelles van romandre en silenci. Va ser l'any 1983 quan una colla pares que formaven part de l'APA de l'Escola Municipal de Música de Riudoms –on els seus fills cursaven estudis musicals– va pensar d'ajuntar-se per compondre un grup de cantaires i ressuscitar un acte que s'havia deixat de fer: el de les caramelles. La proposta, motivadora i engrescadora, i de gent diversa, de mica en mica va anar quallant i es va arribar a constituir en associació: les Caramelles de Riudoms, ara fa trenta-tres anys.

El nou grup caramellaire estava format només per homes d'entre trenta-cinc i quaranta anys, és a dir, que ja no eren tan joves com la tradició havia marcat fins aleshores. Però de fet l'edat era l'aspecte menys rellevant i avui en dia encara és així. És veritat que durant tota una època les caramelles es van caracteritzar per

ser un grup de cantors molt joves, però a partir dels anys vuitanta el factor edat va deixar de ser determinant per formar part del grup. En canvi el que no va variar és la necessitat de ser home per entrar a les caramelles. Encara a dia d'avui les dones tenen l'entrada vetada a aquesta mena de conjunts corals. Algun dia s'arribarà a la igualtat de gèneres en aquest aspecte? Aquí deixem la pregunta oberta perquè el futur la respongui.

L'arribada d'aquesta nova generació de caramelles a Riudoms comporta que aquest acte tan tradicional i en un dia tan assenyalat en el nostre calendari religiós no es perdi. Evidentment avui ja no es viu amb les mateixes implicacions que als anys de postguerra; ara ja no és ni un acte de comiat per als quintos ni un acte competitiu entre els cafès del poble,

sinó senzillament un fet musical per gaudir, completar una festa i unir una vila arrelada en una tradició que va néixer fa ja més de tres segles.

El repertori caramellaire

El repertori caramellaire està format per cançons escrites a tres veus corresponents a la tessitura de veu masculina. Per tant, el to i el color de veu pensades pels autors de les obres no correspon en cap cas a la tessitura femenina. Aquest és un dels motius més sòlids que porten el grup riudomenc de caramelles a decidir no acceptar dones. D'aquesta manera no es vol perdre la identitat ni l'originalitat de les cançons a l'hora d'interpretar-les, ni tampoc el sentit de la lletra, ja que la majoria es dirigeixen a les donzelles. Es tracta, doncs, d'un

El grup de les Caramelles de Riudoms l'any 1984. Sempre d'esquerra a dreta, a la primera fila: Alfons Ametller, Josep Cabré Sendrós, Jordi Coll, Josep Maria Marrassé Munté, Pere Domingo Gispert i Francisco Ferré Anguera. Segona fila: Jaume Torres Ferran, Joan Cros Gili, Josep Maria Crusset Bages, Josep Guinart (director), Josep Maria Mas Solé i Salvador Bartra. Tercera fila: Agustí Fontgivell Massó, Eladi Solé Solanes i Andrés Roman. A la quarta fila (acotxats): Jaume Ferré Anguera, Jaume Caparó Cabré, Isidre Solé Solanes, Santiago Ortiz, Pere Anton Beltri Parreu i Artur Salvadó Montseny. Foto: arxiu personal de Jaume Caparó.

El primer lloc on canten les caramelles el Dissabte de Glòria és davant de l'abadia, com en aquesta imatge de l'any 1990.
Foto: Josep M. Riu Margalef.

model tradicional, el que ha subsistit durant segles i que es vol fer perdurar.

El repertori de les caramelles el canten, doncs, tres veus masculines *a capella*, o sigui, sense acompanyament musical. Segons ens expliquen, però, antigament algun acte musical de les caramelles havia estat acompanyat per instruments de vent i de percussió, però després de provar-ho l'any 1984 el grup no va quedar content i va decidir tornar a cantar sense acompanyament de cap mena. Les peces musicals que es canten són pròpies de cada grup, és a dir, que cada grup de caramelles de Catalunya té el seu propi repertori, que guarda com un tresor, de manera que cada conjunt construeix la seva pròpia identitat com a grup i com a municipi a partir del repertori. Sí que podem trobar que la base d'una mateixa peça original formi part del repertori de més d'un grup de caramelles, però cadascun la cantarà modificada i adaptada d'una manera determinada –en la interpretació i en la lletra–, diferenciada i pròpia.

La major part de partitures de Riudoms són arranjaments fets per Enric Simeon que, com ja hem indicat,

va dirigir les caramelles en els anys de la represa després de la Guerra Civil. Simeon va exercir de copista i va escriure part dels arranjaments que es conserven avui dia. El repertori més antic de què disposem a Riudoms es conserva a l'Arxiu Municipal de Riudoms, però actualment no es canta cap d'aquestes peces. Es

«Les caramelles són una agrupació d'hòmens aficionats a cantar i que gaudeixen del seu treball sense cap altra aspiració que la de sociabilitzar-se»

tracta de peces de temàtica religiosa i patriòtica com *Caramelles*, de J. Fusté (en la qual la lletra diu «glòria a Déu suprem, visca Crist i nostre gran Rei») i altres més típiques i semblants al repertori actual com *Mazurka* (1934), *Amor primaveral* o *Serenada Pasqual* o fins i tot la cançó *Los xiquets de Valls* (1895) de Josep Anselm Clavé, dedicada a Enric Simeon per la

seva filla Àurea Rosa Clavé.

Les cançons del repertori caramellaire estan escrites en el català previ a la reforma de Pompeu Fabra. Així s'hi troben paraules amb grafies que segueixen la pronúncia, dialectalismes i castellanismes com ara *aucellada*, *ditxoses* o *apacigüem*, per citar només uns pocs exemples. Cal apuntar que a causa de la censura de l'època franquista algunes paraules originals van ser substituïdes per altres que poguessin superar els filtres delsensors: per citar dos exemples, *petons* es canvia per *paraula* i *asta de bandera* per *algun corder*.

La temàtica principal de les peces musicals és l'amor i la primavera, i la majoria es dediquen a les noies catalanes motiu pel qual, com s'ha dit, a Riudoms es vol que els caramellaires continuïn sent homes, per poder cantar a les xiques en edat de merèixer.

Present i futur de les caramelles: l'encaix amb els nous temps i les noves generacions

Les caramelles són una agrupació d'hòmens aficionats a cantar i que gaudeixen del seu treball sense cap altra aspiració que la de sociabilitzar-se. És un grup molt unit, apolític i molt afí a la bona gastronomia. El seu únic objectiu és agradar a les persones que els escolten i divertir-se mentre fan l'actuació i interpreten els cants. Són persones amb ganes de cantar i molt ben avingudes entre elles. Així és com es defineixen actualment les caramelles.

Com en totes les entitats, la figura del director és necessària i el seu rol imprescindible per organitzar assaigs, distribuir veus i dirigir actes i trobades. En aquest últim període, el que coincideix amb la democràcia a l'Estat espanyol, les caramelles de Riudoms han tingut

quatre directors: Bonaventura Mestre (que començà el 1983), Josep Guinart (exdirector també de l'Escola Municipal de Música del poble), Josep Anton Alcoverro i Enric Vidal (en l'última època, fins el 2015). En aquesta etapa caramellaire de més de tres dècades, es pot dir que pràcticament l'únic que s'ha anat renovant han estat els directors ja que els cantaires són quasi els mateixos del primer dia, amb trenta anys més a sobre, és clar, però amb la mateixa energia i el mateix entusiasme.

En l'actualitat, igual que sempre, els trenta-quatre integrants del grup assumeixen el rol de cantaires que ofereixen la veu dels seus cants als assistents a les actuacions. D'entre ells, com ja s'ha indicat, n'hi dos que tenen unes altres funcions afegides: l'un continua portant la cistella on s'hi recaptaran els diners, i l'altre que antigament portava el fanalet per il·luminar el camí i les partitures ara el segueix duent però només com a guarniment, com a símbol i testimoni d'un temps passat; lògicament, avui dia tots els carrers del poble disposen d'enllumenat elèctric. El que tampoc ha canviat és el destí dels diners arrebegats: totes les ajudes econòmiques obtingudes s'inverteixen en un sopar per al grup.

Actualment els cantaires mantenen la indumentària original amb poques variacions, és a dir, porten els vestits tradicionals catalans: pantalons negres, camisa blanca, mocador, espadenyes amb llongues, mitjons blancs, barretina i faixa liles, color que dona uniformitat al grup riudomenc i l'identifica. Antigament, la faixa era negra i la barretina, vermella.

Les actuacions són breus, però a la vegada llargues, i ho expliquem; breus perquè en cada intervenció es canten només tres o quatre peces, però com que

es va d'una casa a l'altra, les intervencions es multipliquen i al final el temps global de l'actuació s'allarga. Tot i que el moment més esperat per a les caramelles és la nit del Dissabte de Glòria, al llarg de l'any participen en les diverses trobades de caramellaire que tenen lloc al Camp de Tarragona, i des de fa tres anys l'entitat riudomenca n'organitza una a la nostra vila, que normalment es fa al mes de maig.

Riudoms no és ni igual ni diferent que la resta de pobles de Catalunya, però sí que ha sabut mantenir la tradició de les caramelles; una tradició que amb el pas del temps ha anat transformant-se, però que continua fidel a les arrels i els principis del seu origen. Actualment és un dels pocs grups de caramelles del nostre país que conserva la tradició d'estar

format exclusivament per homes ja que la majoria han introduït dones i infants. A més, els de Riudoms són els únics que canten el dissabte a la nit després de la vetlla pasqual ja que la resta de grups catalans canten o bé dissabte a la tarda o bé diumenge al matí, però mai de nit.

El present de les caramelles al nostre poble és viu i esperançador quant al relleu generacional. Confiem que, com han fet fins ara, les caramelles evolucionin i sàpiguen adaptar-se als nous temps tot mantenint un sa equilibri amb la tradició amb l'objectiu de continuar en actiu durant moltes més dècades. Tal com es repeteix cada any al final de l'actuació del Dissabte de Glòria: «Donem les gràcies a tothom i tenim l'esperança de tornar l'any que ve!» »

Fotografia de les Caramelles de Riudoms durant l'actuació del Dissabte de Glòria de 2015, concretament el 4 d'abril. El grup, dirigit per Enric Vidal, en aquell moment estava integrat per Josep Maria Marrasé Munté, Lluís Font, Tomàs Garcia, Pere Domingo, Pere Escoda, Xavi Gallego Seuba, Arnau Carbonell Ollé, Marc Domínguez Mallfrè, Enric González, Josep Papió, Joan Montserrat, Jaume Ferré, Isidre Solé Solanes, Eladi Solé Solanes, Marc Domingo Anguera, Josep Maria Crusset Bages, Josep Maria Bonet Ortiz, Lluís Mas, Artur Salvador, Joan Pedret, Sergi Pedret Llauradó, Anton Ferré Pi, Jordi Mariné, Alfons Ametller, Josep Maria Crusset Domènech, Miquel Costa III, Josep Mateu Guarro, Francisco Ortiz, Artur Fargas, Jaume Caparó, Josep Maria Descarrega, Francisco Ferré i Miquel Domènech.
Foto: Josep Maria Bonet Ortiz.

